

ИЗ НЕДАВНЕ ПРОШЛОСТИ БЕОГРАДА

Једна стара кућа у бившој чаршији

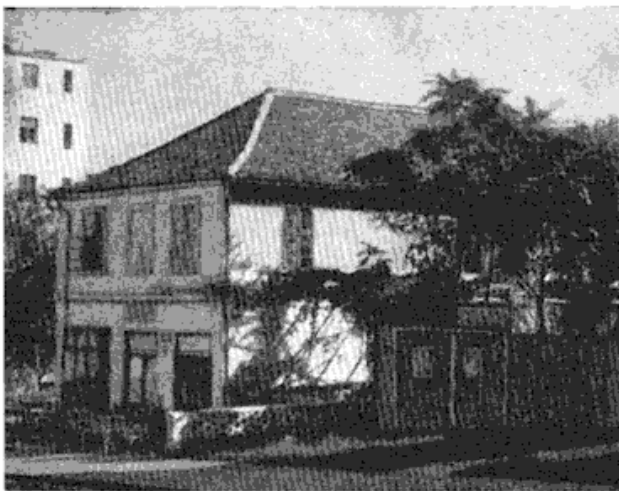
У оном делу старог Београда, на простору између Доситејевог лицеја и Бајрак-цамије, стоје већ више од сто година неколико зграда, од којих најмању пажњу привлачи кућа на углу улице 7 Јула бр. 64 и Господар-Јевремове бр. 14. Зграда има један спрат. У приземљу се налази кафана „Стари Београд“, која својим именом а нарочито својим изгледом, потсећа на некадашње београдске кафанице, које је посећивало одређен број људи из најближе околине.

Зграда је у односу на регулациону линију улице 7 Јула повучена око пет метара, а тај простор искоришћен као тераса. С десне стране зграде налази се уско и дубоко двориште обрасло киселим дрвећем. Нашу пажњу привукле су фасаде поменуте зграде, које су према улици 7 Јула и дворишту обрађене, (сл. 1) док је лице зграде према Госпо-

дар-Јевремовој улици упадљиво необрађено (сл. 2). Очигледно је да је то био некада калкански зид у коме су доцније пробијена врата и прозори. Та зграда је свакако била саграђена пре но што је била извршена регулација тога дела града званог „варош у шанцу“, која је као што је познато извршена после одласка Турака из Београда 1867 године.

Случај ове зграде навео нас је да размотримо догађаје који су се одигравали у Београду крајем прошлог века, периода у коме је Београд од турске касабе постао савремен град, добивши регулациони и нивелациони план, водовод, канализацију и електрично осветљење.

Регулација турског дела Београда званог варош у шанцу, започета је после доношења једног законодавног решења од 19 фебруара 1869 године, по коме је за те послове био надлежан министар грађевина. У овом раду на првом месту била је заинтересована држава, јер је продајом турских имања требало накна-

Сл. 1 — Изглед зграде према дворишту у улици 7 Јула

Сл. 2 — Изглед зграде са угла Господар Јевремове улице

У Ц. К. В.
Именованоства
Александра I
по милости божјој и ваши народној
Краља Србије
и краљевски намесници

Удвојили смо поднаравано решење Народне Скупштинске, сазване у другом редовном сазив прве периоду, које гласи:

Извршене регулације вароши Београда, које је према законодавном решењу од 19. Јануара 1869. године издао у дужности министра грађевина, преноси се заједно са регулационим планом на општинску вароши Београда, за регулацију целе вароши, под условом, ако општина уступи држави садању маршеницу налазну под „Батал-Цамије“ за подизање општинске зграде.

Наш министар грађевина нека изврши ово решење
10 Јуна 1892 год
у Београду
(М. П.)

Јов. Ристић с.р.
Ј. Келис-Марковић с.р.

Видеоиздавање државни печат
губер. државног печата,
Министар грађевина,
М. П. Попчевић с.р.

Министар грађевина,
Ј. Ристић с.р.

Сл. 4 — Исечак из Јосимовићевог плана Београда из 1867 године. 1 — Вајрак џамија; 2 — Зграда на углу Господар Јевремове и 7 Јула; 3 — Стара зграда, данас Позоришни музеј; 4 — Доситејев Лицеј; 5 — Капетан Мишино здање, данас Филозофски факултет

дити издатак из државне благајне дат Турцима за имања која су напустили. Регулација је врло брзо спровођена и већ после двадесет три године изгледа да је држава успела да продајом нових парцела накнади суму издату за турска имања, па је даљи рад на томе пренет у надлежност Општине вароши Београда. Решењем Народне скупштине од 10 јуна 1892 године, извршен је пренос надлежности са Министарства грађевина на Општину вароши Београда и то за „регулацију целе вароши“ што потврђује наше уверење да је држава била заинтересована само за део вароши у шанцу, чија регулација до тога времена није била потпуно завршена. Тај пренос извршен је под условом „ако општина уступи држави садању марвену пијацу код „Батал-цамије“ за подизање скупштинске зграде (сл. 3).

План вароши у шанцу оставио нам је Емил Јосимовић, из кога узимамо само исечак око зграда на углу улица 7 Јула и Господар Јевремова (сл. 4). У свој план Јосимовић је унео улице и блокове са тачним границама парцела и само зграде од тврдог материјала, којих је у том делу вароши било свега сто тридесет седам. Међу тим зградама налази се и наша зграда, коју видимо на углу једне мале улице која од данашњег Доситејевог музеја избија у чаршију (данашња улица 7 Јул) југо-западно поред зграде према којој је била обрађена фасада која данас гледа у двориште које је уствари део те мале улице.

Новим регулационим планом из основа су измењене трасе старих улица. Многе од њих су затворене а нове отво-

рене. То је изазвало велике поремећаје у имовинским односима грађана, који су те велике промене посматрали са великим али потајним негодовањем, све док је те радове изводила држава. Међутим када је регулација дошла у надлежност општине, та негодовања су избила јавно, истина у шаљивом тону али на рачун њен и њених стручних органа који су те радове изводили на терену. О томе нам сведочи приповетка Бранислава Нушића: „Регулација-нивелација-канализација“.¹

Да су догађаји на појединим местима заиста текли онако како је то Нушић описао, сведочи нам ова зграда. Дубровачка улица као важна улица није могла бити напуштена, али су новом регулацијом извршене исправке улице на појединим местима (сл. 5-I). Овом исправком поменута зграда није више била на регулационој линији Дубровачке улице.² То је онај део некадашње улице који данас служи као тераса испред кафане, који је исправком улице припојен тој парцели. Затим је на ред дошло просецање Господар-Јевремове улице (сл. 5-II) која је просечена иза зграде уз сам калкански зид.³

Износећи случај ове зграде, која се и данас налази на углу улице 7 Јул бр. 64 и Господар-Јевремове бр. 14 (кат. парц. бр. 765 КОБ 1) дотакли смо се периода из блиске прошлости Београда у коме је веома брзо извршена регулација без претходних студија, која је Београду дала читав низ доста стрмих улица између Калемегдана и Француске улице, не водећи рачуна о рељефу терена, са јединим циљем да нови део вароши до-

¹ Бранислав Нушић, *Приповетке*, Српска књижевна задруга, књ. бр. 206, 150—153, Београд 1928.

»Код нас се у Београду, од двадесет година на овамо, непрестано нешто мери, копа, раскопава, насипа, спушта калдрма па опет диже и... једнако се ради, а тај рад, тамо у општини, зове се, званичним језиком, час нивелација а час регулација. И, као што видите, за свих ових двадесет година копања, ми нити смо регулисани, нити канализани«.

² Исти: »најзад дођу четврти (инжењери) па поваде ове (кочиће) и забоду сасвим нове. Тада вам се саопшти да ваша кућа није више на улици, да улица сад иде другим правцем,

према коме ће ваша кућа остати у авлији; да ви добивате пред вашом кућом толико и толико метара плаца, и да сте дужни у том и том року оградити га. Питате за објашњење и каже вам се: — То је регулација«.

³ Исти: »После годину дана... шарена мотка... опет кочићи... опет кочићи, и вама се саопшти да се ова улица затвара и да ви добивате као авлију припадајући део улице, али зато улица, која иде за леђима ваше досадашње авлије, пролази сад сасвим поред ваше куће, тако да сад ваша кућа својим леђима, односно нужником, вешерницом и кујном гледа на ону другу улицу. Питате за објашњење и каже вам се: — То је регулација«.

бије правилну мрежу улица које се секу под правим углом.

Улица Господар-Јевремова ни до данас на томе делу није просечена, а мало је вероватно да ће се то и остварити због зграде Доситејевог лицеја и старе зграде у којој је смештен Позоришни музеј, које су као споменици културе стављени под заштиту државе. Због тога се залажемо да се питање старог блока у коме се налазе зграде поменутих музеја, коме је припадала и зграда на углу улице 7

да је то последња прилика да се на том месту очува стари амбијент Београда од пре сто година. Ако томе додамо да се у непосредној близини у Господар-Јевремовој улици бр. 11 налази и Бајрак-џамија која се од многобројних џамија једина очувала, све то налаже нам да веома обазриво приступимо коначном уређењу тог простора, и покушамо да нађемо решење да се поменута зграда на углу сачува и уклопи у ново решење блока.

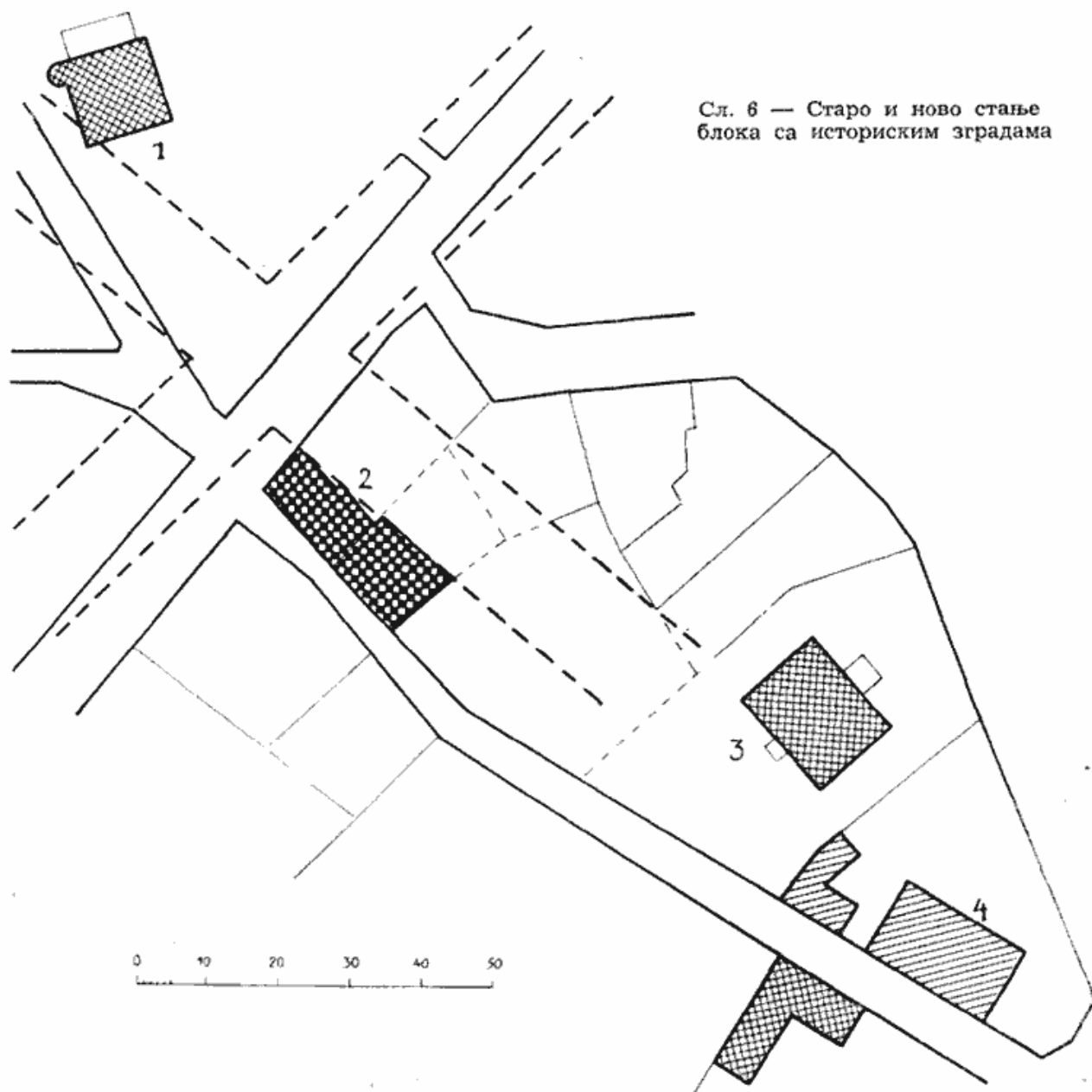
Сл. 5 — I — Стање после исправке Дубровачке улице; II — Стање после просецања Господар Јевремове улице

Јул, реши тако да се његов облик сачува затварањем улице Господар-Јевремове и отварањем старе уличице као пешачког пролаза (сл. 6). Стара улица се може одмах отворити јер томе ништа не стоји на путу. Тиме би се испред зграде Позоришног музеја, која се данас налази скоро на самом коловозу, створио довољан простор вртарски уређен како је то некад било. Питање уређења целог блока је ствар пројекта, али је једно сигурно

Стара кућа на углу Дечанске и Нушићеве улице

У првом броју Годишњака Музеја града Београда, дат је исцрпан опис ове свакако врло интересантне зграде старог Београда.⁴ Аутор чланка са жаљењем

⁴ Бранислав Којић, Стара кућа у Нушићевеј улици, Годишњак Музеја града Београда, књ. I, Београд 1954, 209—214.

констатује да је зграда веома запуштена и склона паду, те би њена реконструкција захтевала опсежне радове, али као закључак наводи да би њена обнова „претстављала деликатан, али изводљив задатак”.

Према томе поменута зграда се може сачувати, и требало би учинити извештај напор да се она сачува (сл. 7). Ако она буде срушена, то неће бити због тога што је склона паду или што смета регулацији, већ као резултат нашег гледања на старине. Нажалост услед таквог схватања уништени су многи леви примерци грађанске архитектуре са краја прошлог

века па смо стога принуђени да се и данас боримо да се и мање вредне зграде сачувају, тим пре ако таква зграда не смета даљем развоју града.

Због тога се предлаже да се и ова зграда сачува и конзервира, јер таквих случајева има и у другим великим градовима (сл. 8). По свом спољњем изгледу она не заостаје од изнетог примера у Лондону. Она би у сваком случају била и велика туристичка атракција, јер се налази у најужем центру града. Наша земља има још увек врло развијену народну радиност чији су производи веома тражени. Ако би се у приземљу уре-

Сл. 7 — Стара зграда на углу Дечанске и Нушићеве улице. Цртеж Наде Дорошки

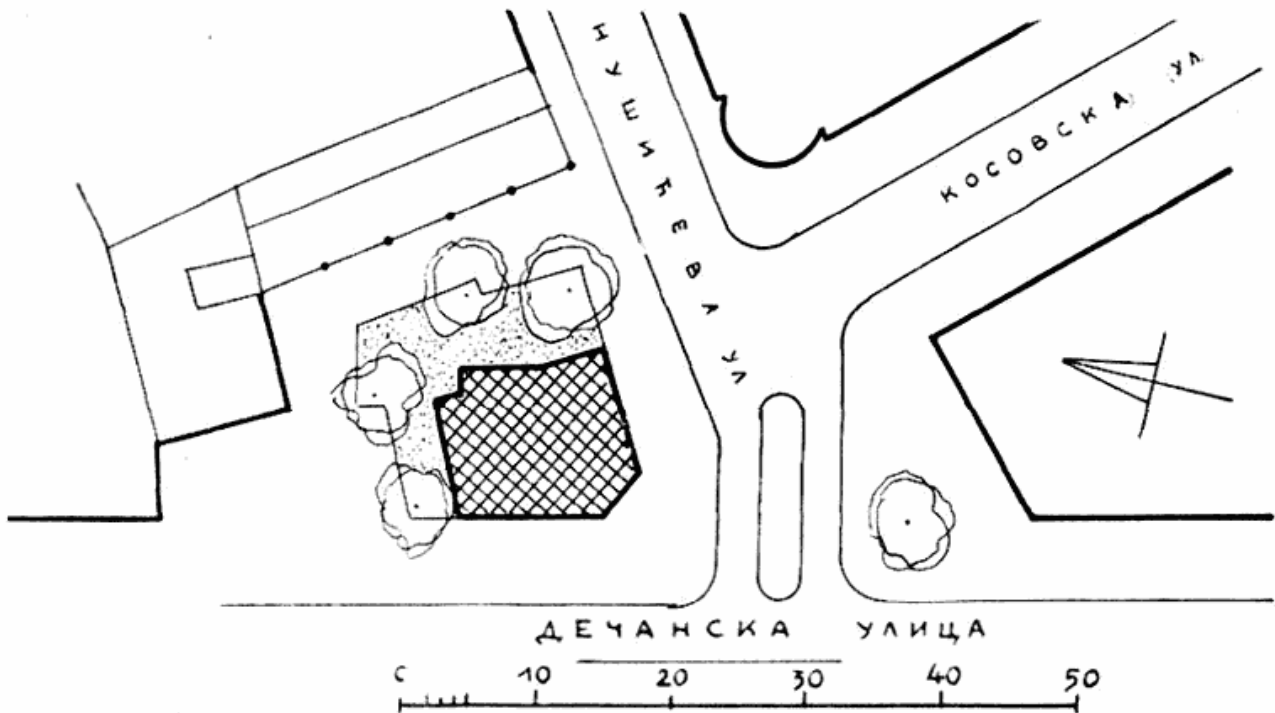

Сл. 8 — Стара кућа "The Old Curiosity Shop" у Лондону

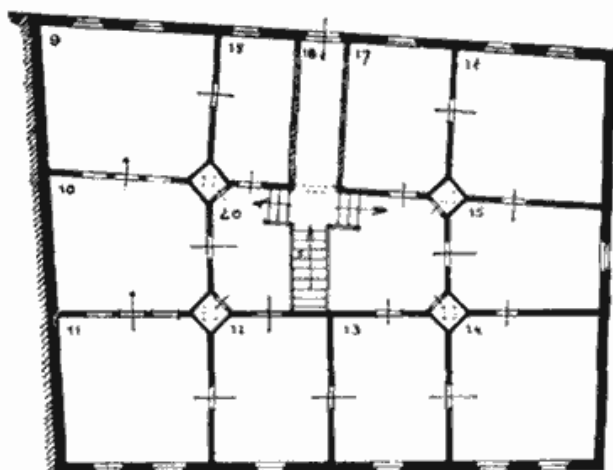
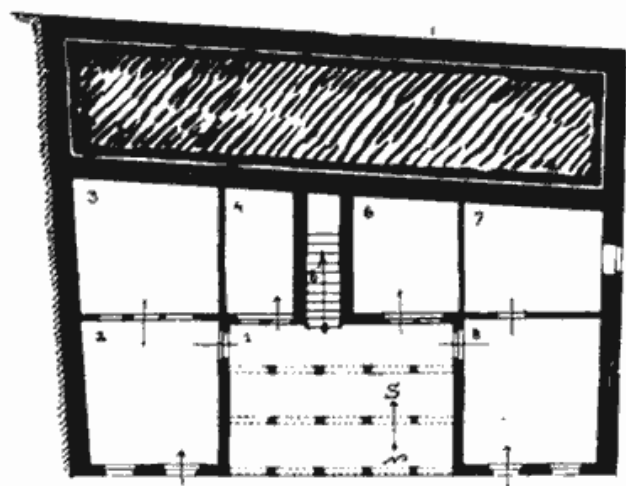
диле продавнице филигранских радова, прибора за кафу, израде од дрвета, а на спрату продавница народних везова и тканина, намена овог објекта оправдала би његово постојање на овом месту.

Из досада изнетих чињеница може се закључити да обнова те зграде није неизводљива, и да њена намена може бити усклађена са местом на коме се налази. Њено уклапање у скупину нових зграда подигнутих у околини је несумњиво де-

ликатно питање, јер у досадашњим решењима она није узимана у обзир да се сачува већ се редовно рачунало са њеним рушењем. Услед таквог схватања њено уклапање у постојећу скупину зграда је данас умањено али није нерешиво. По нашем мишљењу она се може оставити потпуно изоловано уз додатак зеленила испред дворишне фасаде (сл. 9). Износећи ову скицу не као предлог за решење већ да се покрене

Сл. 9 — Предлог могућег решења да се стара зграда сачува (Д. Ј.)

Сл. 10 — Стара зграда у Македонској улици, изглед из дворишта и пресек

бр. 21. Основа сутерена, основа приземља,

дискусија о овом питању, очекујемо да ће се још ко заинтересовати за њега пре но што падне одлука о рушењу поменуте зграде, јер то је најједноставније решење.⁵

Грађанска кућа из Македонске улице

Недавно ми је доспео до руку снимак арх. Рихарда Штаудингера, једне старе грађанске куће, која је порушена 1929 године. Зграда је била на парцели у Македонској улици бр. 21 (сл. 10). По основи она припада такозваном „симетричном типу“ који показује пуну симетрију како у распореду просторија тако и у распореду прозора на фасадама. Лице зграде према улици имало је дужину

17,60 м а лице из дворишта 16,35 м. Са три стране зграда је била слободна, а својом источном страном ослањала се на суседну зграду. Са улице силазило се у двориште, које је било за читав спрат ниже од улице, поред западне стране зграде. Улаз у зграду био је из дворишта, кроз отворени трем у средини сутерена који је имао дванаест дрвених стубова по четири у три реда. Из тога трема водило је степениште у приземље а директно из трема улазило се и у шест просторија у сутерену којих је било три са обе стране степеништа. Поменути степеништем улазило се у велико претсобље у приземљу, које је било у средини зграде опкољено са свих страна собама. Првобитно зграда је имала седам соба од којих три са улице,

⁵ За време док је ово писано покушало се код Сталне комисије за урбанистичке послове Народног одбора среза Београд, да се код

решавања раскрснице Дечанске и Косовске улице узме у обзир могућност да се поменута зграда сачува. Предлог није прихваћен.

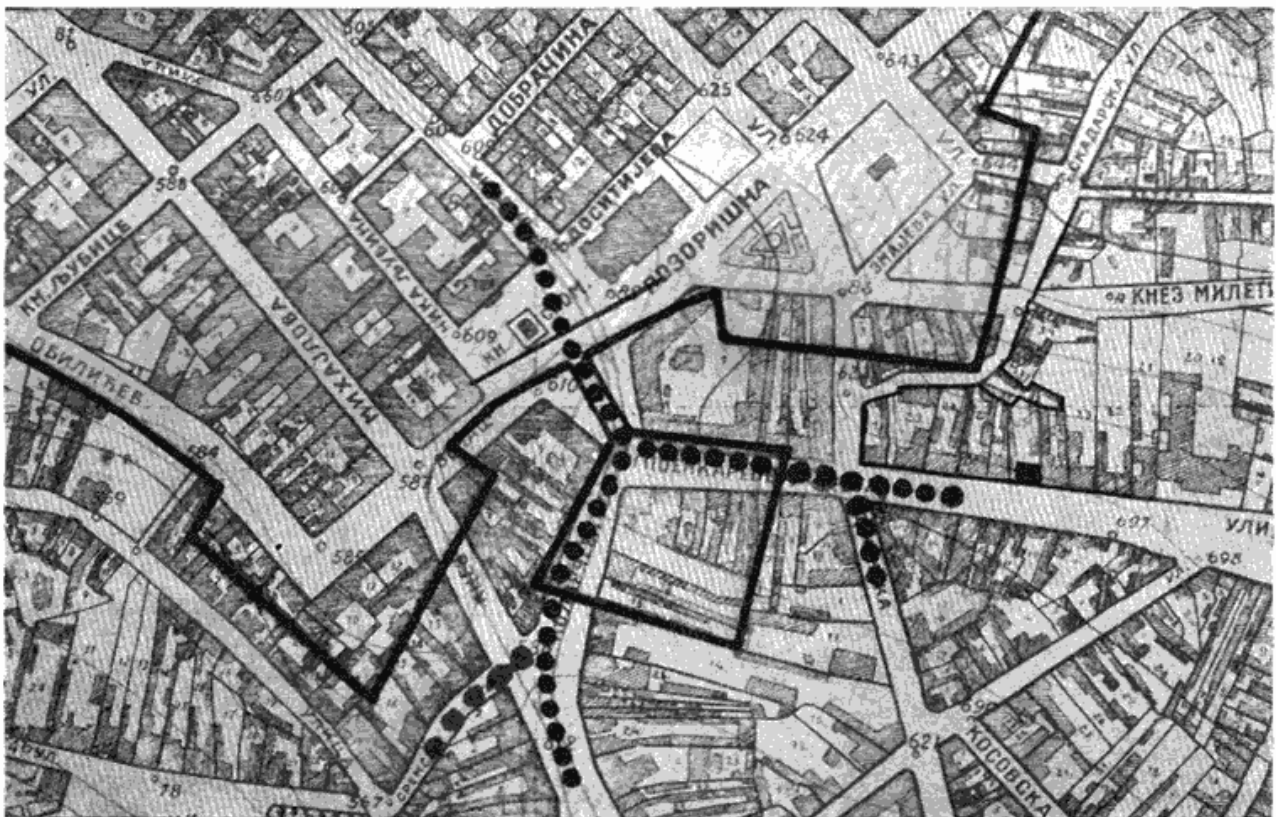
две бочно од претсобља и две из дворишта. Сигурно се зна да је средња велика соба са улице, када је доцније отворен директан улаз са улице (18) била подељена у две мање собе (17 и 19) а врло је вероватно да су и две собе из дворишта (12 и 13) направљене доцније на рачун претсобља које је према дворишту имало застакљен зид или је било отворено. Необичан је и положај димњака у угловима претсобља због којих се није могло непосредно из претсобља улазити у собе на угловима зграде. Судећи по дебљини зидова сутерен је био озидан ломљеним каменом, док су преградни зидови у сутерену и сви зидови приземља били од бондрука.

По обради зграда је била скромна али складних размера. Снимак зграде оставља утисак да се у њој врло удобно становало, ако узмемо у обзир да је у оваквим зградама становала само једна породица. Распоред просторија указује да су у тој згради могле становати и две породице, отац и ожењени син или два ожењена брата. Удобном животу у ова-

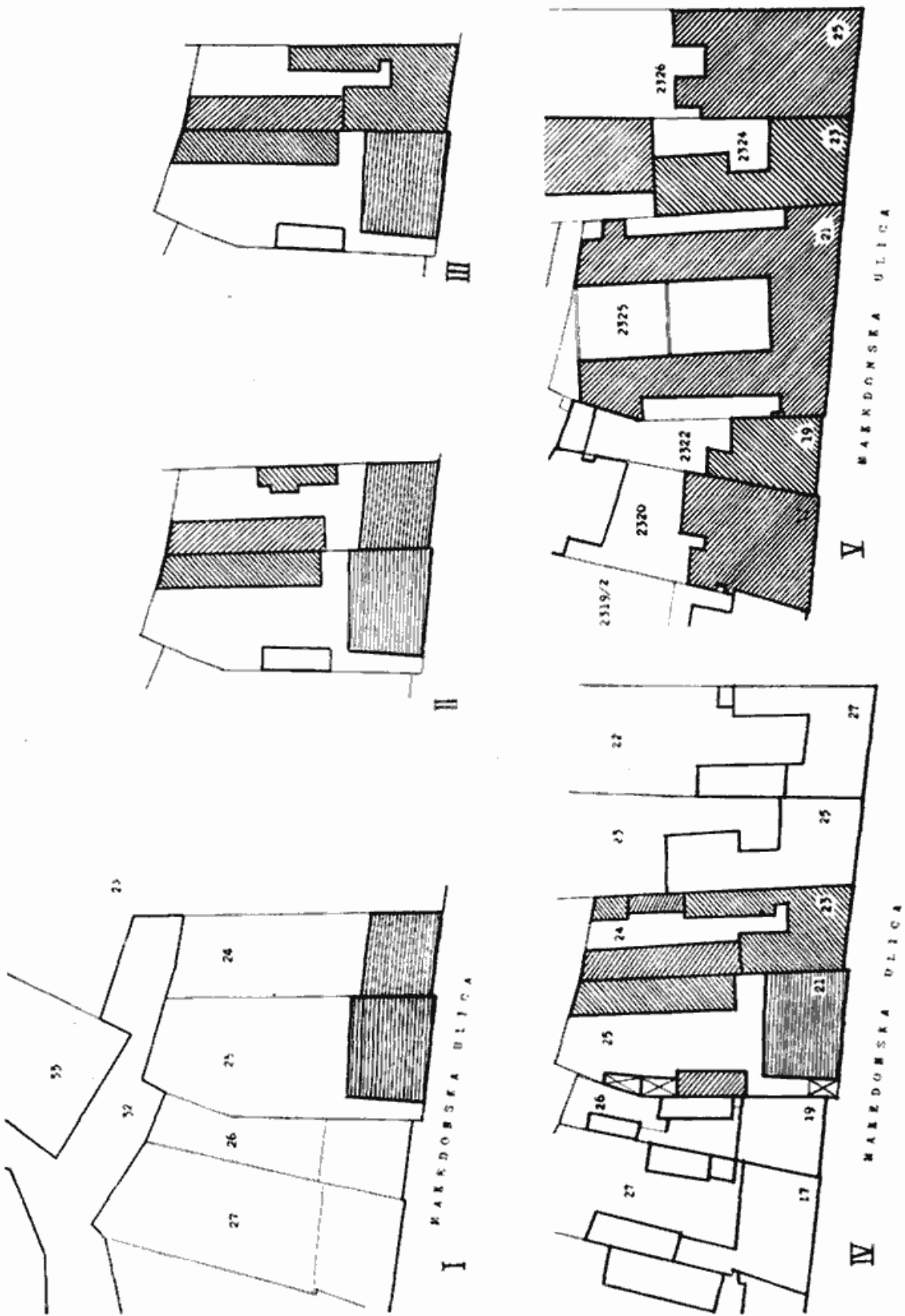
квим зградама доприносиле су и велике баште у којима није било никаквих зграда за домаће потребе, јер су сутеренске просторије служиле у ту сврху. Пошто зграда није снимана за време рушења, то се нису могле убележити све промене настале доцније сем оних очигледних које се из самих основа виде.

Објављивањем ове основе дат је још један скроман прилог оскудној збирци основа старих београдских зграда. Музеј града Београда има лепу збирку фотографија старих зграда, али је њена вредност умањена због недостатка архитектонских снимака основа тих зграда. То нас је и навело да објавимо овај снимак иако ова основа не претставља неку новост у основама зграда из тога доба.

Поуздано се може рећи да је ова зграда припадала некој српској породици, као и то да су је градили наши мајстори. Такав закључак се изводи из положаја зграде у насељу, јер знамо да Турци нису имали имања изван шанца, као и то да је ова зграда могла бити саграђена само у периоду између 1830—

Сл. 11 — Положај зграде према варошком шанцу

Сл. 12 — Изграђивање парцела у Македонској улици. I — До краја деветнаестог века; II — Стање до 1904 године; III — Стање између 1904—1920 године; IV — Стање између 1920—1928 године; V — Данашње стање

1850 године, када забрана грађења испред шанца није више поштована. У том периоду је извршено спајање вароши у шанцу са предграђима Палилула и Савамаала које је претежно извршено најпре дуж приступних путева ка Стамбол капији. Пошто се ова зграда налазила непосредно уз Стамбол капију на спољној ивици шанца то се њено грађење може ставити само у време које смо навели (сл. 11).

Трагајући за још неким подацима прегледали смо архиву планова Грађевинског отсека Управе за извршење регулационог плана Народног одбора среза Београд, у којој се налазе планови свих зграда саграђених после 1921 године. У поменутој архиви се поред планова нових зграда налазе и подаци о зградама које су пре нових постојале на парцелама. Из тих података може се реконструисати грађевински развитак Београда за последњих педесет година па и више. Поред планова ту се налазе подаци о сопственицима, суседима, њиховим занимањима и још много других података.

Из досијеа са плановима садашње зграде у Македонској улици бр. 21 сазнали смо да је данашња зграда саграђена по пројекту арх. Димитрија Леко професора Архитектонског факултета у Београду 1929 године. Зграду је градио Савез земљорадничких задруга. Нова зграда саграђена је на два парцелама које данас чине једну под бројем 2325 КОБ 1. На једној од тих парцела била је зграда коју смо описали а на другој зграда од приземља и једног спрата, која је саграђена 1904 година по пројекту инж. Милорада Бајића, која је заједно са описаном зградом порушена 1928 године. Пошто су том досијеу прикључени и планови те друге зграде, нађена је ситуација парцеле из 1904 године из које се види да је и на тој парцели била једна стара зграда од слабог материјала. Ако би се тим путем пошло и извршио преглед свих докумената из поменуте архиве могли би реконструисати изградњу Београда, односно приказати како су старе зграде смењиване новим и реконструисати како је Београд од ретког насеља са тридесет хиљада становника на-

растао у град са пет стотина хиљада становника, за непуних сто година. У немогућности да тај посао обави једно лице, ограничили смо се само на поменуте две парцеле примера ради.

После Хатишерифа урбанистичка политика кнеза Милоша, састојала се у томе да насељавањем Срба што пре ојача српско становништво и тако поремети однос између турског и српског становништва у корист Срба. Пошто су Турци држали скоро сва имања у вароши то је кнез Милош насељавао Србе свуда око шанца. То је нарочито интензивно вршено дуж прилазних путева ка градским капијама. Ово опкољавање града завршено је до 1839 године када су предграђа Савамаала и Палилула ушле званично у састав Београда. У то доба на нашим парцелама имамо само зграде поред улице са баштама према шанцу, које су биле ниже од пута. У та имања улазило се из шанца данашње Скадарске улице једним „ћорсокаком“ који је доцније претворен у градилиште. (Сл. 12-I) То стање одржало се вероватно све до одласка Турака из Београда 1867 године. Даље досељавање нових становника у Београд било је све јаче после одласка Турака. Као последица несташнице станова почиње грађење станова у двориштима и преграђивање великих станова у мање, као што смо видели на згради коју смо описали. На парцелама које описујемо већ 1904 године видимо зграде у двориштима (сл. 12-II). Исте године руши се стара приземна зграда у Македонској улици бр. 23 и подиже нова једносратна зграда. Слободан простор парцела бива све мањи (сл. 12-III). У периоду од 1904—1928 године грађење дворишних зграда узима све више маха (сл. 12-IV). Најзад на обема парцелама руше се постојеће зграде 1929 године да би се саградила нова зграда коју и данас видимо (сл. 12-V).

Оваква анализа свих блокова пружио би податке о досадашњим грешкама приликом изграђивања блокова и дала материјал за даље правилно усмеравање грађевинске политике. Колико поучних података за даљи развитак Београда можемо на овај начин добити није потребно нарочито доказивати.

QUELQUES MAISONS DE L'ARCHITECTURE ANCIENNE DE BELGRADE

D. M. JOVANOVIĆ

Une vieille maison dans l'ancien quartier

Lors de la régularisation du quartier turc de la ville à la fin du XIXe siècle le réseau des vieilles rues fut tout à fait changé. Mais, malgré ces transformations un bloc de vieilles maisons a gardé jusqu'à nos jours son ancien aspect. L'auteur de cet article s'oppose à l'ouverture de la rue Jevremova et tient à conserver l'ancien aspect du quartier turc avec toutes ces maisons, car c'est le seul endroit où l'on peut retrouver les vestiges de la vieille ville.

La vieille maison de la rue Nušićeva

A la suite de l'article de l'architecte Branislav Kojić, dans lequel il parle de cet intéressant bâtiment du vieux Belgrade, l'auteur de cet article propose de garder la maison en question comme un objet précieux

au point de vue historique, architectonique et touristique. Le bâtiment devrait être restauré, tout en lui conservant son premier aspect, et se trouvant juste au centre de la ville il devrait être utilisé comme magasin vendant des objets d'art folklorique.

Une vieille maison citadine

Une prise de vue de l'ancienne maison de la rue Poincaré, aujourd'hui Makedonska № 21, faite par l'architecte Staudinger en 1929, s'ajoute en complément à l'étude des maisons belgradoises du XIXe siècle. Plus loin dans l'exposé, en se basant sur le matériel des archives de la Section des bâtiments, on explique comment les vieilles maisons furent remplacées par des nouvelles. De cette manière on peut faire la récapitulation de la reconstruction de Belgrade au cours des derniers cent ans, agglomération de 30.000 âmes devenue actuellement une ville de 500.000 habitants.

Illustrations dans le texte:

Fig. 1 — Aspect de la maison du côté de la cour dans la rue du 7 Juillet

Fig. 2 — Aspect de la maison vue du coin de la rue Jevremova

Fig. 3 — Copie du plan de l'Assemblée Nationale de 1892

Fig. 4 — Découpage du plan de Belgrade de Josimović fait en 1867. 1 — Mosquée «Bajrak»; 2 — Bâtisse à l'angle des rues Gospodar Jevremova et du 7 Juillet; 3 — Ancienne maison, aujourd'hui Musée du Théâtre; 4 — Le lycée de Dositej; 5 — Edifice du capitaine Miša, aujourd'hui Faculté des lettres

Fig. 5 — I — Situation après la régularisation de la rue Dubrovačka; II — Situation après le tracement de la rue Jevremova

Fig. 6 — Ancienne et nouvelle situation du bloc avec les bâtiments historiques

Fig. 7 — Ancienne maison à l'angle des rues Dečanska et Nušićeva. Dessins de Nada Doroški

Fig. 8 — Vieille maison »The Old Curiosity Shop« à Londres

Fig. 9 — Projet relatif à la conservation éventuelle de la vieille maison

Fig. 10 — Vieille maison dans la rue Makedonska au № 21. Plan du souterrain, plan du rez-de-chaussée, vue de la cour et coupe

Fig. 11 — Situation du bâtiment se trouvant vers le fossé de la ville

Fig. 12 — Construction des parcelles de la rue Makedonska. I — Jusqu'à la fin du XIXe siècle; II — Situation jusqu'en 1904; III — Situation entre 1904—1920; IV — Situation entre 1920—1928; V — Situation actuelle